

ΔΑΣΟΛΟΓΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΣ

ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Τὸ ζήτημα τῆς δασολογικῆς δραστηριότητος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πραγματευόμενοι, δηλοῦμεν ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ἐξετάζομεν αὐτὸ οὐχὶ ὡς φιλόλογοι ἢ γραμματικοὶ ἢ θεολόγοι, ἀλλ' ὡς δασολόγοι καὶ Ἕλληνες.

Παρὰ τὸν πολυθεϊσμόν ἀδύνατον νὰ μὴ διαγνώσωμεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐτίμων κατ' οὐσίαν ἓνα μόνον Θεὸν τὸν Παντοδύναμον καὶ πάσης φύσεως κυριεύοντα Δία.

Κύδιστ' ἄθανάτων, πολυώνυμε πανκρατὲς αἰεὶ

Ζεῦ, φύσεως ἀρχηγέ νόμου μέτα πάντα κυβερνῶν,

λέγει ὁ Καλλίμαχος.

Ἐτι δὲ γινώσκομεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες πλὴν τῆς πληθύος τῶν οὐρανίων, ἐπιγείων καὶ καταχθονίων θεῶν, οὓς ἐλάτρευον, ἔθεντο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν καὶ θεῖαις τιμαῖς ἐτίμων τὰ πλεῖστα τῶν γνωστῶν δασικῶν δένδρων, ὧν ὀνομαστότερα ἦσαν.

1. Ἡ ἱερὰ ἐλαία τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ἐν τῷ Πανδροσεῖῳ ἐν Ἀθήναις.
2. Ἡ ἱερὰ Δωδωναία φηγὸς τοῦ Διός, ἐξ ἧς οὗτος καὶ φηγοναῖος ἐκαλεῖτο.
3. Ἡ ἱερὰ ἐλαία τῆς Ἀθηνᾶς Προνοίας ἐν Δήλῳ.
4. Ἡ παρὰ τὴν Κασταλίαν ἱερὰ πλάτανος τῶν Δελφῶν, ὑπὸ τοὺς κλάδους τῆς ὁποίας ἔκειτο ὁ λίθος, ἐφ' οὗ στήσα ἡ Λητώ παρώτρυνε τὰ τέκνα πρὸς πόλεμον κατὰ τοῦ δράκοντος Πύθωνος.
5. Ἡ πλάτανος τῆς Ἑλένης παρὰ τὴν Σπάρτην, ἀφιερωθεῖσα ὑπὸ τῶν παρθένων τῆς Σπάρτης εἰς ἀνάμνησιν τῶν γάμων τοῦ Μενελάου καὶ τῆς Ἑλένης.
6. Ἡ πλάτανος τῶν Καρυῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἣτις ἔκειτο ἐγγὺς τῆς πηγῆς Μενελαΐδος κληθεῖσα ἐκ τούτου καὶ Μενελαΐς.
7. Ἡ πλάτανος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐν Αὐλίδι, ὑπὸ τὴν ὁποίαν, θύσας ὁ Ἀγαμέμνων, ἔμεινε τὸ αἶσιον πέρας τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου.
8. Ἡ ἱερὰ ἐλαία ἢ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Τροιζήνης, ἢ ἐκ τοῦ βλαστήσαντος ῥοπάλου τοῦ Ἡρακλέους ἀναφυεῖσα.
9. Ἡ φορβὰς δρυὺς ἐν Βοιωτίᾳ ἐπὶ τῆς πυθικῆς ὁδοῦ κατὰ τὴν θέσιν Δρυὸς Κεφαλαί· καὶ ἄλλα, ἅτινα χάριν συντομίας παραλείπομεν.

Καὶ οὐ μόνον δένδρα, ἀλλὰ καὶ δάση ὁλόκληρα ἀφιέρουν αἱ πόλεις εἰς τοὺς θεοὺς ὡς ἄλση, τουτέστι δάση ἱερά, ἅτινα οὐ μόνον ἀπρόσιτα (ἄδυτα) ἦσαν¹, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄσυλα ἐχρησίμευον.

Ἐπομένως, ὅταν βλέπωμεν τοὺς Ἕλληνας τιμῶντας τὰ δένδρα καὶ τὰ δάση, ἀνάγκη νὰ ζητήσωμεν τὴν ἐρμηνείαν τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον ἀνερμηνεύτου ταύτης ἀποθεώσεως τῶν δένδρων καὶ τῶν δασῶν, ἀκολουθοῦντες οὐχὶ τὴν θεολογικὴν, ἀλλὰ τὴν οἰκονομικὴν ὁδόν.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἡ δενδρολατρεία αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἐσκόπει ἢ τὴν διάσωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ προϊόντος πολιτισμοῦ τῆς χώρας μεγάλως ἀραιωθέντων καὶ πανταχόθεν ἐπαπειλούμενων δασῶν τοῦ τόπου. Ἡ γνώμη ἡμῶν αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τοῦ πασιγνώστου γεγονότος, ὅτι ὁσάκις αἱ ἀρχαῖοι ἐσκόπουν νὰ προφυλάξωσι τι ἀπὸ τῶν προσβολῶν τοῦ κοινῶ ὄχλου κατέφευγον εἰς τὴν ἀφιέρωσιν αὐτοῦ. Ἡ δὲ μέθοδος αὕτη τῶν ἀρχαίων ἐξηκολούθησεν ἐφαρμοζομένη καὶ μετὰ τὸν ἐκχριστιανισμόν τῆς Ἑλλάδος, διατηρηθεῖσα καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Τὴν προστατευτικὴν δύναμιν τῶν ὁρεινῶν δασῶν διέγνωσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ὁ Ὅμηρος (ἐν Ὑμνῷ Ἀφροδίτης) διδάσκει, ὅτι τὰ τοιαῦτα δάση εἶνε τεμένη ἀθανάτων καὶ προστίθῃσιν, ὅτι τὰ δένδρα τῶν δασῶν τούτων δὲν ὑλοτομοῦντο (οὐ τι βροτοὶ κείρουσι σιδήρῳ), ἀλλ' ἀφίεντο ἄθικτα καὶ ἀπέθνησκον τὸν φυσικὸν θάνατον καὶ οὐχὶ τὸν διὰ πελέκεως.

Ἄλλ' ὅτε κεν δὴ μοῖρα παρεστήκη θανάτοιο
ἀζάνεται . . . ἐπὶ χθονὶ δένδρεα καλὰ φλοιῶς
δ' ἀμφιπεριφθινύθει πίπτουσι δ' ἀπ' ὄζοι.

Ἐγίνωσκον βεβαίως οἱ ἀρχαῖοι πόσον δυσχερὴς εἶνε ἡ ἀναδάσωσις τῶν γυμνῶν ὑψηλῶν ὁρέων καὶ προνόουν περὶ τῆς ἐπ' αὐτῶν διατηρήσεως τῆς δασικῆς βλαστήσεως.

Τὰ πεδινὰ δάση καὶ ἰδίως τὰ παρὰ τὰς ὄχθας ποταμῶν καὶ ρυάκων ὡς προστατευτικὰ τῶν ὄχθων ἐπειρῶντο νὰ διασώσωσιν ἀφιερῶντες αὐτὰ εἰς τοὺς θεοὺς ὡς ἄλση ἱερά καὶ ἄδυτα. Πᾶσα πόλις εἶχεν ἐν τοῦλάχιστον ἄλλος ἀφιερῶμενον εἰς τὸν πολιοῦχον αὐτῆς θεόν. Τούτων πλεῖστα ὅσα κατονομάζει ὁ Παυσανίας ἐν τοῖς τοπογραφικοῖς αὐτοῦ. Ἐπομένως οἱ θεοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπετέλουν καθήκοντα ἀγρύπνων καὶ ἀδυσωπῆτων δασοφυλάκων καὶ ἀνεπλήρουν τὰς ἐπὶ τοῦ καλλωπισμοῦ τῶν πόλεων ἐπιτροπὰς. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐθνισμοῦ ἦν κατάρουτος καὶ κατάρρυτος καὶ παρεῖχε τοῖς Ἀθηναίοις ἐξαιαίας δρασεράς διατριβὰς ἀκριβῶς ἐκεῖ, ὅπου σήμερον ἐπικρατεῖ ξηρασία καὶ γυμνότης, καταπροδίδουσα ἑλλειψιν καλαισθησίας ἀσύγγνωστον.

¹ Εἰς μὲν δὴ τὸ ἐντὸς εἰσόδος οὐκ ἔστιν ἀνθρώποις. Παυσαν. Ζ', 27. 1.

Ταυτοχρόνως ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ ἡ διδασκαλία τῶν δενδρικών καὶ δασικῶν νυμφῶν, ὥς ἐκάλουν δενδρίτιδας, δρυάδας, ἀμαδρυάδας, δρυμίδας, αὐλωνιάδας, ναπαίας κτλ. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, αἱ νύμφαι ἐγεννῶντο ἀπὸ τὰ δένδρα¹ καὶ ἔζων ἐφ' ὅσον καὶ τὰ δένδρα².

Πᾶσα νύμφη ἔζη ἐπὶ ἰδίου δένδρου (δρυός, ἐλάτης κτλ.), ἡ δ' ὑπαρξίς αὐτῆς ἦν τόσον στενῶς μετὰ τῆς τοῦ δένδρου συνδεδεμένη, ὥστε ὁ θάνατος τοῦ δένδρου συνεπήγετο καὶ τὸν θάνατον τῆς νύμφης. Ἡ διδασκαλία αὕτη οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀπλὴ προσωποποίησης τῆς μετὰ δάσους, βροχῶν καὶ πηγῶν ἀλληλεξαρτήσεως. Ἐπεδίωξαν δ' οἱ ἀρχαῖοι διὰ ταύτης νὰ προφυλάξωσιν ἀπὸ τῆς ἐρημώσεως τὰ πολύτιμα δάση τῆς χώρας τὰ ἐκ δρυῶν καὶ ἐλατῶν ἀποτελούμενα, νὰ συντηρήσωσι δὲ καὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, ὡς δηλοῦται ἐκ τινος χωρίου τοῦ Κριτίου τοῦ Πλάτωνος, ἐν ᾧ οὗτος ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ λέγων, ὅτι εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν ὁ νῦν μόνον μελίσσας τρέφων Ὑμηττός εἶχε καὶ πυκνὰ δάση καὶ ἀπεταμίευσεν καὶ τὰ ὄμβρια ὕδατα. Καὶ τὸ κατ' ἐνιαυτὸν ὕδωρ ἐκαρποῦτο ἐκ Διός.

Καὶ ἂν ἐπετρέπετο ἡμῖν νὰ ἐκφράσωμεν γνώμην ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περιωθέντων μέχρις ἡμῶν δασῶν, δὲν διστάζομεν νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν δασῶν εἰς μόνην τὴν διδασκαλίαν ταύτην ὀφείλουσι τὴν ὑπαρξίν των. Τὰ ἐξαισια δάση τῆς Ἀρκαδίας (τὰ δυστυχῶς ὁσημέραι ἐκλείποντα) εἰς ἀνάλογόν τι μέτρον ὀφείλουσι τὴν διάσωσιν αὐτῶν. Οἱ Ἀρκάδες δηλονότι ἐδιδάσκοντο ὅτι ὁ γενάρχης αὐτῶν Ἀρκὰς ἐνυμφεύθη τὴν ἀθάνατον νύμφην Δρυάδα (προσωποποίησης τῶν ἀρκαδικῶν δρυῶν), ἐξ ἧς ἀπέκτησε δύο υἱούς, ὧν ὁ εἰς ἐκαλεῖτο Ἐλατος (προσωποποίησης τῶν ἐξ ἐλάτης δασῶν τῆς Ἀρκαδίας)· εἰς τοῦτον κατὰ τὴν διανομὴν τῆς πατρικῆς οὐσίας ἔλαχε τὸ ὄρος Κυλλήνη (προσωποποίησης τῶν ἄλλοτε μεγαλοπρεπῶν δασῶν ἐξ ἐλάτης, τῶν καλυπτόντων τὸ ὄρος τοῦτο). Ἐδιδάσκοντο ἄρα διὰ τοῦ μύθου τούτου οἱ Ἀρκάδες νὰ σέβωνται τὸ δάσος ὡς ἱερόν.

Ἡ διδασκαλία αὕτη ἐτελειοποιήθη περαιτέρω διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἀρχῆς, ὅτι αἱ νύμφαι γεννῶνται καὶ ἐκ πηγῶν καὶ ἐξ ἀλσέων καὶ ἐκ ποταμῶν.

Γίνονται δ' ἄρα ταῖ γ' ἐκ τε κρηνῶν ἀπὸ τ' ἀλσέων
ἐκ θ' ἱερῶν ποταμῶν οἳ τ' εἰς ἄλλαδε προρρέουσιν³.

¹ Νύμφαι οἶαι ἐφύοντο ἀπὸ δένδρα (Παυσαν. Ι', 32, 9). "Ἀμα ταῖς δρυσί γεννᾶσθα: (Σχόλ. εἰς Ἀπολ. Ροδ. Ἀργοναυτ. Β', 478). Τῇσι δ' ἅμα ἡ ἐλάται ἡ δρυὲς ὑψικάρηναι ἐφυσαν (Ὅμ. Ὕμνος εἰς Ἀφροδίτην).

² Ζῆν ἰσοδένδρου τέκμωρ αἰῶνος λαχούσας. (Πλουτ. Ἐρωτ. 15.—Ἀπολλ. Ρόδιος) τῶν δέ θ' ὁμοῦ λείπει φάος ἡελίοιο (Ὅμ. Ὕμν. αὐτόθ.).

³ Ὀδυσ. Χ, 350.

οὕτω δὲ βεβαίονται καὶ ὁ ἐν τοῖς προηγούμενοις ισχυρισμός ἡμῶν, ὅτι δηλαδή αἱ νύμφαι οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ προσωποποιήσεις τῶν ὑδάτων.

Ἐτέραν ἀπόδειξιν τοῦ ισχυρισμοῦ ἡμῶν τούτου, ὅτι δηλαδή αἱ νύμφαι εἶνε προσωποποιήσεις τῆς μεταξὺ δάσους, βροχῆς καὶ πηγῶν ὑφισταμένης σχέσεως, παρέχει ἡμῖν ὁ Ὅμηρος λέγων· «*Νύμφαι μὲν χαίρουσιν ὅτε δρύας ὄμβρος ἀέξει, νύμφαι δ' αὖ κλαίουσιν ὅτε δρυὶν οὐκέτι φύλλα*»¹. τούτεστιν αἱ νύμφαι χαίρουσιν ὅταν ἡ βροχὴ πίπτουσα συντελῇ εἰς τὴν αὕξησιν τῶν δρυῶν, καὶ αἱ νύμφαι κλαίουσιν ὅταν αἱ δρύες δὲν ἔχωσι πλέον φύλλα. Σαφέστερον δὲν ἡδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ πρασίνου δάσους ἐπὶ τῶν βροχῶν καὶ τούτων ἐπὶ τοῦ δάσους.

Οὕτως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὴν καθαρὰν ἐπιστήμην ὑπὸ τὸν πέπλον τοῦ μυστικισμοῦ διαδιδόντες ἐδίδασκον ταυτοχρόνως καὶ τὸν λαὸν νὰ σέβηται καὶ νὰ προστατεύῃ τὸ δάσος.

Ἀλλὰ τίς πίστις καὶ τίς θρησκεία ἡδυνήθη ποτὲ νὰ ἐδραιωθῇ ἄνευ θαυμάτων καὶ μαρτυρίων; Καὶ περὶ τούτου προυνόησαν οἱ προνοητικώτατοι καὶ διορατικώτατοι πρόγονοι ἡμῶν. Ὑπὸ τὴν ἐποψὶν δὲ ταύτην διδασκτικώτατος εἶνε ὁ μῦθος τοῦ Ἐριχθονίου, βασιλέως τῆς Ἀττικῆς, περισωθεὶς ἐν ἀπάσαις ταῖς λεπτομερείαις αὐτοῦ ἐν ταῖς Μεταμορφώσεσι τοῦ Ὀβιδίου², ὅθεν καὶ ἡμεῖς ἀρπύζοντες ἐπιχειροῦμεν νὰ δώσωμεν συντομον περίληψιν.

Ἐν τῷ ἔλσει τῆς Δήμητρος ἵστατο δρυς ἱερά. Τὴν δρυὶν ταύτην διέταξεν ὁ Ἐριχθόνιος τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ νὰ κόψωσιν. Ἀλλ' οὗτοι τὴν ὀργὴν τῆς θεοῦ φοβούμενοι ὤκνουν καὶ ἐδίσταζον νὰ ἐκτελέσωσι τὴν διαταγὴν· ἀνυπομονήσας ὁ Ἐριχθόνιος λαμβάνει αὐτὸς τὸν πέλεκυν ἀνὰ χεῖρας καὶ καταφέρει αὐτὸν κατὰ τῆς δρυὸς λέγων· «*ἡ δρυς δέον νὰ πέσῃ καὶ ἂν ἔτι ἦτο αὕτη ἡ Δήμητρα*»· ἀλλ' ἅμα πληγείσης τῆς δρυὸς ἐξεπήδησεν ἐκ τῆς πληγῆς αἷμα καὶ ἠκούσθη φωνὴ ἐξερχομένη ἐκ τῆς δρυὸς καὶ λέγουσα· «*ἀπὸ τοῦ δένδρου τοῦτό εἰμι ἐγὼ ἡ πεφλημένη τῇ Δήμητρει Νύμφη*». Ἀλλ' ὁ Ἐριχθόνιος, ἀδιαφορῶν πρὸς τὰ πρὸ αὐτοῦ τελούμενα θαυμάσια καὶ μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὴν φωνὴν τῆς νύμφης, ἐξηκολούθησε τὸ ἀνόσιον αὐτοῦ ἔργον μέχρις οὗ ἡ δρυς κατέπεσεν.

Τὸ ἀνόμημα τοῦτο, μένον ἀτιμώρητον, θὰ συνεπήγατο τὸν βέβαιον καὶ ἀφευκτον ὀλεθρον τῶν δασῶν, ἅτινα διὰ τὴν Ἀττικὴν ἦσαν μεγίστης χρησιμότητος, διὸ καὶ ἐν τῇ συνοψάνσει τοῦ μύθου ἐλήφθη πρόνοια, ὅπως ἡ τιμωρία τοῦ ἀνομήματος τούτου ἐπέλθῃ ἀνάλογος τοῦ μεγέθους αὐτοῦ. Ἡ Δήμητρα, εἰσακούσασα τῶν δεήσεων τῶν Νυμφῶν, ἐκπέμπει εἰς τὸν παγετώδη Κούκασον μίαν Ὀρεάδα (νύμφην τῶν ὀρέων) ἐντειλαμένη αὐτῇ νὰ καλέσῃ ἐκεῖθεν τὴν Πείναν ἵνα, ἐλθοῦσα, ἐγκατασταθῇ ἐν τῷ σώματι

¹ Ὅμ. Ὕμνος εἰς Δήμητραν 41.

² VIII, 738—878.

τοῦ Ἐριχθονίου. Τοῦτου γενεμένου, ὁ Ἐριχθόνιος καταλαμβάνεται ὑπ' ἀνηκούστου πείνης καὶ τρώγει ἀδιακόπως χωρὶς ποτὲ νὰ χορεσθῇ, μέχρις οὐ καταβροχθίσας ἅπασαν αὐτοῦ τὴν περιουσίαν, κατέφαγεν ἐπὶ τέλος καὶ τὰς ἰδίας αὐτοῦ σάρκας καὶ κατέστρεψεν οὕτως οἰκτρότατα τὸν βίον.

Ἐπανερχόμενοι ἤδη εἰς τὸν μῦθον καὶ ἀναμνησκόμενοι, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἡ Δήμητρα ἐκπροσωπεῖ τὴν γεωργίαν, αἱ δὲ νύμφαι τὰς πηγὰς καὶ τὰ ὕδατα, ἔτι δ' ἔχοντες ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ δρυς τοῦ ἄλσους τῆς Δήμητρος καὶ ἡ ἐν αὐτῇ δρυὰς ἐκπροσωποῦσι τὰ δάση, ἐπομένως ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐριχθονίου τελεσθεῖσα ἐκκοπή τῆς δρυὸς εἶνε ἀλληγορία τῆς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ λαβούσης χώραν καταστροφῆς τῶν δασῶν, ἔχομεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὅλου μύθου καὶ τὸν διδακτικὸν σκοπὸν τὸν δι' αὐτοῦ ἐπιδιωχθέντα. Ὁ τὴν δρῦν κόπτων Ἐριχθόνιος εἶνε ἡ προσωποποίησις τῆς καταστροφῆς τῶν δασῶν. Ὁ ἐντεῦθεν ἐπελθὼν θάνατος τῆς νύμφης δηλοῖ τὴν μετὰ τὰς ἀποδασώσεις ἐπακολουθοῦσαν ἀνομῶρίαν καὶ τὴν στείρωσιν τῶν πηγῶν. Ἡ ὑπὸ τῆς Δήμητρος ἐκκοπή τῆς Ὀρεάδος εἰς τὸν Καυκάσον καὶ ἡ ἐκεῖθεν μετάκλησις τῆς Πείνης καὶ ἡ οἰκτρὰ καταστροφή τοῦ βίου τοῦ Ἐριχθονίου εἶνε ἀπλουστάτη ἀλληγορία τῶν δεινῶν, τῶν ἐπακολουθούντων ἐν γένει τὰς ἀποδασώσεις. Τὸ κλῆμα τῆς χώρας καθίσταται δριμύ τὸν χειμῶνα (τοῦτο δὲ δηλοῖ ὁ παγετώδης Καυκάσος), τὰ γεωργικὰ ἔργα ἀποτυγχάνουσι καὶ ἐπέρχεται ἀφορία, συνεπάγουσα τὴν πείναν καὶ τὴν ἀθλιότητά τοῦ βίου τὴν χαρακτηρίζουσαν τὰς ἀγόνους χώρας.

Οὕτως οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι ἄνευ δασολογικῶν μετεωρολογικῶν σταθμῶν καὶ ἄνευ δασολογικῶν σχελῶν διέγνωσαν κατὰ βάθος τὴν μεγίστην σπουδαιότητα τοῦ δάσους, τὴν δὲ ἀλήθειαν ταύτην ἐδίδαξαν εἰς τὸν ὄχλον διὰ τοῦ προεκτεθέντος μύθου, ἐν ᾧ διαλάμπει ἔκτακτος βαθύνοια καὶ ὁ χαρακτηρίζων αὐτοὺς διακαέστατος ἔρως πρὸς τὴν πατρίδα.

Ἐπὶ τῶν ἱχνῶν τῶν ἀρχαίων βαδίσαντες καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐφήρμοσαν πολλαχοῦ ἀνάλογον μέθοδον. Καθ' ὅσον καὶ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους πλεῖστα τῶν εἰσέτι σωζομένων προστατευτικῶν δασῶν, ἅτινα ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἀποκαλοῦνται Κουριά¹, ὀφείλουσι τὴν διατήρησιν αὐτῶν εἰς τὴν θρησκείαν. Καθ' ἃς συνέλεξα πληροφώρας κατὰ τὰς ἐν τῇ Στερεᾷ περιοδείας μου, τὰ προστατευτικὰ δάση καθίστων σεβαστὰ εἰς τὸν λαὸν διὰ τῆς ὑψώσεως. Ἐγένετο δὲ αὕτη ὡς ἑξῆς. Κατὰ τινὰ κυριακὴν ἢ ἄλλην μεγάλην ἐορτάσιμον ἡμέραν μετὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν μετέβαινον εἰς τὸ περὶ οὐ πρόκειται δάσος ἡγουμένου τοῦ ἱερέως ἐν ἱερατικῇ στολῇ καὶ ἀκολουθούντων τῶν προυχόντων καὶ τοῦ λαοῦ. Ἐκεῖ δὲ ἐκλέγοντες ἐν ἐπιφανὲς δένδρον ἡνοίγον ἐν τῷ κορμῷ αὐτοῦ ὀπήν, ἐν ᾗ

¹ Ὁ λαὸς λέγει: Κουρί καὶ κατὰ συγκοπὴν Κρί.

ὁ ἱερεὺς ἐνετίθει τεμάχιον ἡγιασμένου ἄρτου (ὕψωματος), μεθ' ὃ ἐκλείετο ἡ ὀπή καὶ ἐχαράσσετο ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Διὰ τῆς τελετῆς ταύτης οὐ μόνον τὸ οὕτως ἡγιασθὲν δένδρον, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸ δάσος ἐθεωρεῖτο ὡς ἱερόν (ἀπεκαλεῖτο ὑψωμένον). Ἡ συνήθεια αὕτη, λίαν σωστική, ἔπεσε βαθμηδὸν εἰς ἀχρηστίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ 1836 τέλεον ἐξέλιπεν. Οὐχ ἦττον ὁ λαός, τὰ παθήματα ἔχων μαθήματα, ἐξηκολούθησε σεβόμενος τὰ προστατευτικὰ δάση καὶ σήμερον ἔτι ὑπάρχουσι πολλὰ χωρία καὶ κωμοπόλεις τῆς Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου μετὰ σεβασμοῦ διατηροῦντα τὰ προστατευτικὰ αὐτῶν δάση· ἐκ τούτων μνημονεύω ἐνταῦθα τοῦ ἐν Εὐρυτανίᾳ Μικροῦ Χωριοῦ, οὗτινος ὑπέρκειται μεγαλοπρεπέστατον δάσος ἐλατῶν, καὶ τῆς ἐν Ναυπακτίᾳ κωμοπόλεως Πλατάνου, ἥτις φιλοτίμως συντηρεῖ τὸ ὑπερκείμενον δασύλλιον.

Ἄλλ' οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἠρέσθησαν εἰς μόνην τὴν θρησκείαν· ὅπως καὶ νῦν οὕτω καὶ τότε ὑπῆρχον οἱ παραβαίνοντες τὰ προστάγματα τῆς θρησκείας καὶ μὴ δειλιῶντες πρὸ τῶν βασάνων τῆς μελλούσης κολάσεως· ἐδέησεν ἐπομένως νὰ ἐπέλθῃ ἀρωγὸς καὶ ἡ νομοθεσία.

Ἐκ τῶν περὶ δασῶν νομοθετημάτων τῶν ἀρχαίων, καθ' ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, ὀλίγιστα λείψανα καὶ ταῦτα ἐλλιπέστατα περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν.

Ὁ Πολυδεύκης ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ αὐτοῦ περιέσωσε διάταξιν τοῦ ἀττικοῦ νόμου, καθ' ἣν ἐν Ἀττικῇ ἀπηγορεύετο ἡ ἀνθρακοποιία, ἡ ἐκκοπὴ ῥάβδων καὶ ἡ ἐκρίζωσις πρέμνων ἀμὴ ἀνθρακεύειν, μηδὲ μολεῦειν, μηδὲ πρεμνίζειν». Εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους δὲν ἐπετρέπετο δηλονότι νὰ καίωσιν (ὅπως ἡμεῖς σήμερον) κουτσούρας οὐδὲ νὰ θερμαίνωσι τοὺς κλιβάνους διὰ θάμνων, ὧν τσαύτη χρῆσις γίνεται σήμερον· ἐγίνωσκον, ὅτι ἐπιτρέποντες τοῦτο θὰ ἐγίνοντο πικραῖτιοι τῆς ἐδαφικῆς καταστροφῆς τῆς πατρίδος αὐτῶν. Ἐπίσης δὲν ἐπέτρεπον τὴν ὑλοτομίαν ξυλείας καίτοι ἡ Λαυρεωτικὴ καὶ ἡ Πάρνης εἶχον ἐκτεταμένα δάση, ἀλλ' εἰσῆγον ἀπασαν τὴν ναυπηγήσιμον καὶ οἰκοδομήσιμον ξυλείαν ἐκ Μακεδονίας ὡς ῥητῶς μνημονεύει ὁ Θεόφραστος· ἐθεώρουν τουτέστι τὰ δάση τοῦ τόπου ὡς προστατευτικὰ.

Ἑτέραν διάταξιν ποινικὴν ἀναφέρει ὁ Αἰλιανὸς ἐν τῇ Ποικίλῃ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ, καθ' ἣν εἰς τοὺς κόπτοντας ἔστω καὶ μικροτάτην πρῖνον ἐκ δάσους ἀφιερωμένου εἰς ἥρωα ἐπεβάλλετο ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, αἷ τις πρηνίδιον ἐξέκοψεν ἐξ ἡρώου, ἀπέκτεινον αὐτόν». Ἡ αὐστηρότης τῆς νομοθεσίας μαρτυρεῖ βαθυτάτην γνῶσιν τῆς ἀξίας τῶν δασῶν, ὧν τὴν διάσωσιν διὰ τῆς ἀφιερώσεως ἐπεζήτησαν.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὑλωρικῶν μέτρων ἀπαντῶμεν καὶ πολλὰ ἄλλα μαρτυροῦντα, ὅτι ὑπῆρχεν ὑπηρεσία δασονομικὴ οὐχὶ ἀτελῶς ὀργανωμένη. Οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι εἶχον ἄλσοκόμους, ἄλσοποιούς, ὑλωροὺς καὶ

ἀγρονόμους· περί τῶν τελευταίων τούτων μάλιστα ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ ἀναφέρει καὶ σπουδαιότητα τὴν λεπτομέρειαν ἀναγομένην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν. Οὗτοι δηλαδή ὤφειλον νὰ φροντίζωσι καὶ περί τῆς συγκρατήσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων διὰ ταφρεύματων. Ἦσαν δὲ τὰ ταφρεύματα ταῦτα λάκκοι ἐγκάρσιοι καὶ παράλληλοι τῷ ὀρίζοντι, εἰς οὓς περισυναγόμενον τὸ ὕδωρ ἀπερροφᾶτο κατ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ ἐδάφους. Διὰ τοῦ μέσου τούτου, ἐνῶ προελαμβάνοντο αἱ πλημμυραὶ, ἐναπεταμιεύετο καὶ ὕδωρ τροφοδοτοῦν τὰς πηγὰς. Τὰ ταφρεύματα δὲ ταῦτα, κατασκευαζόμενα ἐπὶ τοῦ κατωφεροῦς τῶν λόφων καὶ ὀρέων, εἶνε σήμερον ἐν μεγίστῃ χρήσει ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ ὁμοίᾳ φύσεως ἐδαφῶν (ἐν Γερμανίᾳ καλοῦνται Sickergraeben).

Καὶ ἡ χρῆσις δὲ τῶν δασικῶν προϊόντων (οἷον ξυλείας κτλ.) δὲν ἐγένετο εἰκῇ καὶ ὥς ἔτυχεν, ἀλλὰ κατὰ κανόνας καὶ ὑπὸ ἐπίτηδες ὀργάνων οὕτω λ. χ. ἐν Ὀλυμπίᾳ τὰ ξύλα τὰ πρὸς τὰς θυσίας ἐλάμβανον καὶ αἱ πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται παρὰ τοῦ ξυλέως ἐπὶ τῇ βάσει διατιμῆσεως, ὥς ῥητῶς μνημονεύει ὁ Πλουτάρχος λέγων· «ἔστι δὲ ὁ ξυλεὺς ἐκ τῶν οἰκετῶν τοῦ Διὸς, ἔργον δ' αὐτῷ πρόκειται τὰ εἰς τὰς θυσίας ξύλα τεταγμένου λήμματος καὶ πόλεσι παρέχειν καὶ ἀνδρὶ ἰδιώτῃ».

Ἐν δὲ Κύπρῳ ἀπαντῶσι καὶ ἔχνη δασονομικῆς διαχειρίσεως μετὰ ταμιεύματος, καθὼς ὁ Θεόφραστος ἀναφέρει· «ἐν Κύπρῳ γοῦν οὐκ ἔτεμον οἱ βασιλεῖς τηροῦντες καὶ ταμιευόμενοι».

Διὰ τῶν συνετῶν τούτων μέτρων οἱ ἀρχαῖοι κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσι πανταχοῦ τῆς χώρας ἐξαίσια καὶ μεγαλοπρεπῆ δάση κοσμούμενα οὐ μόνον ὑπὸ ὑψικόμων δένδρων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης· οὕτω κατὰ τὸν Πausανίαν ἐπὶ τοῦ Πεντελικοῦ ὑπῆρχεν ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ ἄγαλμα τοῦ Ὑμηττίου Διὸς καὶ ἐπὶ τῆς Πάρνηθος ἄγαλμα χαλκοῦν Διὸς Παρνηθίου καὶ Διὸς Σημαλέου βωμός, ἐφ' οὗ ἔθυσον οἱ Ἀθηναῖοι καλοῦντες ὅτε μὲν Ὀμβριοι ὅτε δὲ Ἀπήμιοι Δία (τουτέστι τὸν προφυλάσσοντα ἀπὸ βλάβης Δία)· ὄντως δ' ἐκπλήσσεται τις διὰ τὴν ἀνυπέροβητον ὀξυδέρκειαν καὶ παρατηρητικότητά τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, οἵτινες ἔστησαν ἄγαλματα θεῶν ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν ὀρέων ἐκείνων, ἅτινα, δασοσκεπῇ διατηρούμενα, φέρουσι τὴν βροχὴν καὶ ἀπομακρύνουσι τὰς χαλάζας.

Ἀπασα ἡ ὀρεινὴ Ἑλλάς ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου μέχρι τοῦ Ταινάρου ἀπετέλει ἐν συνεχόμενον δάσος, καλύπτον ἀπάσας ἐν γένει τὰς κορυφὰς καὶ τὰς κλιτύας τῶν ὀρέων.

Ἀλλ' ὅ,τι ἐδημιούργησαν καὶ ἐκκλώπισαν οἱ ἀρχαῖοι, ἐσεβόσθησαν δὲ αἱ πρὸ ἡμῶν γενεαὶ ἄτυχῶς σήμερον καταστρέφεται ἀπηνῶς. Ὁ ἀτομικὸς ἐγωϊσμός, ἐκδηλούμενος πανταχοῦθεν, ἐπαπειλεῖ τὴν πανταλὴ καταστροφὴν τῶν δασῶν τοῦ τόπου. Κατὰ τῆς φορᾶς ταύτης οὐδὲν οὔτε νό-

μοι, οὔτε κυβέρνησις, οὔτε ἄλλο τι ἰσχύει. Τὸ αἷτιον τοῦ κακοῦ κεῖται ἐν τῇ ἀνατροφῇ καὶ ἐν ταῖς πεποιθήσεσι τοῦ λαοῦ· πρέπει ἄρα νὰ ἀνατραφῇ καὶ νὰ διδαχθῇ ὁ λαός, ὅπως ἐκριζωθῇ τὸ ἐπικρατοῦν πνεῦμα τῆς ἐξοντώσεως. Εἰς τοῦτο ἡδύνατο νὰ συντελέσῃ καὶ ἡ Κυβέρνησις, ἀλλὰ ταχύτερον καὶ συντομώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον ἐνεργεῖ ἡ ἰδιωτικὴ δραστηριότης, καθὼς ἀπηλλαγμένη διατυπώσεων.

Ἐν Ἰταλίᾳ εὐρίσκοντο εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ἡμεῖς κατάστασιν, καὶ ὁμῶς χάρις εἰς τὸν φιλοδασικὸν σύλλογον, οὗτινος συμμετέσχον πᾶσαι ἀνεξαρρέτως αἱ ἐπιστημονικαί, πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἐξοχότητες τοῦ τόπου, ἡ θεραπεία ἐπῆλθεν ἐντὸς τετραετίας. Ὁ ἐπιβάλλων οὗτος σύλλογος, ἐργασθεὶς ἐπὶ μίαν μόνην τετραετίαν, τοσοῦτον ἐπέδρασεν, ὥστε ἡ ἰταλικὴ Κυβέρνησις, ὑπέκλινε εἰς τὴν γενικὴν ἀπαίτησιν τοῦ τόπου, οὐ μόνον τὴν ὑπηρεσίαν τῶν δασῶν ἀναδιωργάνωσεν, ἀλλὰ καὶ πίστωσιν εἴκοσιν ἑκατομμυρίων φράγκων χάριν ἀναδασώσεων ῥήτησατο, ἣν πανηγυρικῶς αἱ βουλαιὶ τῆς Ἰταλίας ἐψήφισαν ἀνάλογον ὁδὸν ἀκολουθοῦντες καὶ ἡμεῖς εὐχερῶς ἡδυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν καὶ εἰς σχετικῶς ἀνάλογα ἀποτελέσματα. Πέποιθα δ' ὅτι ἡ διδομένη νύξις δὲν θὰ μείνῃ ἄνευ ἀποτελέσματος.

N. Χλωρός.

ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ Η ΠΟΙΝΗ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗΝ ΣΧΟΛΗΝ¹

Κύριοι,

Τὸ μέγα κοινωνικὸν πρόβλημα τῆς ἀπὸ τοῦ ἐγκλήματος πρᾶσις τῶν τιμαλφεστέρων δικαιωμάτων τοῦ τε ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας μελετᾶται ἀπὸ τινος χρόνου πανταχοῦ τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης μετὰ μείζονος ὑπὲρ ποτε ἐπιμελείας καὶ μετὰ θερμοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἀλλ' ἡ μελέτη αὕτη καταλιποῦσα τὰς παλαιὰς μεθόδους ἐτράπη ἐπὶ νέαν ὁδὸν. Ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν σφαιρῶν τῆς μεταφυσικῆς, ἐν αἷς μέχρι τοῦδε μετηωρίζετο, κατελθοῦσα εἰς τὸ ταπεινόν, ἀλλ' ἀσφαλὲς ἕδαφος τῆς πραγματικότητος, ἐπ' αὐτῆς καὶ μόνῃς βασιῖζει πᾶν ἐπὶ τὰ πρόσω βῆμά της. Ὑπὸ τὸ ἀπλετον φῶς, ὅπερ ἡ θετικὴ φιλοσοφία ἐπέχυσεν, ἐγένετο κατὰ δῆλον ὅτι τὰ κοινωνικὰ προβλήματα δὲν λύονται διὰ τῶν ἀφρημένων

¹ Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 22 Δεκεμβρίου 1889.